

ОНТОЛОГІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ФЕНОМЕН

Костицький М. В.

*доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) Національної академії правових наук України,
член-кореспондент НАН України, заслужений юрист України,
професор кафедри філософії права і юридичної логіки
Національної академії внутрішніх справ*

Кушакова-Костицька Н. В.

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри філософії права і юридичної логіки
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Онтологія (від грецького *ón, ontos* – сутнісне, *logos* – вчення) – вчення про буття, яке виступає базовим компонентом філософської системи, філософського розуміння. Дефініція буття має кілька смислів: як суще, об'єктивний світ на відміну від суб'єктивного існування, як протяжність в часі («було», «є», «буде»). З іменем М. Гартмана пов'язаний період відродження онтології в ХХ ст., переборювання позитивізму, домінуючого із середини ХІХ ст. та виникнення т. зв. «нової онтології». М. Гартман разом з М. Гайдеггером та М. Шелером започаткували переворот в онтології, виступили проти суб'єктивізму І. Канта та кантіанців. У сфері буття виділялися дві первинні сфери (реальне і ідеальне) і дві вторинні (пізнання і логіка). В контексті заявленої теми нас цікавить, в першу чергу, реальне буття з його часовістю, матерією, життям, психікою і духом. Стосовно соціальної сфери часовий фактор буття є визначальний в тому, як розвивається те чи інше суспільне явище, феномен, які трансформації і зміни характерні для нього. В повній мірі особливості онтології стосуються і громадянського суспільства як феномену, явища, типу суспільної організації.

Поняття «громадянське суспільство» (від латинського *civilis societas*) ми зустрічаємо в Ціцерона, а за змістом те, що стосується громадянського суспільства пов'язане в Арістотеля з ідеєю поліса. Аналіз фрагментів чи повної ідеї громадянського суспільства можна знайти в працях Н. Макіавелі, Т. Гобса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля та ін. Правда, сам термін «громадянське суспільство» став популярним в Європі на початку ХV ст. в тому змісті і структурі, які визначив це Ціцерон у І ст. д.н.е. Ціцерон, як і Арістотель, не бачив різниці між державою і суспільством. Він ще вказував, що мова, розум, спілкування між людьми, дискусії при

прийнятті рішень об'єднують людей у «природне суспільство». Від цих мислителів поширилася думка, що в так званих варварських, доурбаністичних суспільствах громадянське суспільство відсутнє.

На нашу думку, громадянське суспільство зародилося та існувало незалежно від того, що про нього думали чи писали сучасники та й більш пізні мислителі. Громадянське суспільство виникає в давні часи. Можливо ще задовго до виникнення давньогрецького полісу, який появляється в архаїчний період VIII ст. д.н.е. Але еллінському періоду давньогрецької історії передував крито-мікенський період з III тисячоліття д.н.е. Видається, ще перед виникненням Критської держави на цьому острові з окремих сімей виростає суспільство, яке стає пізніше базою для виникнення держави (слід зауважити, що, на жаль, в українських підручниках з історії, опублікованих після двохтисячних років, «прорізається» класовий, марксистський підхід з продуктивними силами, виробничими відносинами, класовою диференціацією і т.п.).

Можна зазначити, що громадянське суспільство завжди передусе виникненню держави. А давньогрецькі держави не є найдавніші на Землі. Можна згадати про держави Дворіччя, зокрема, міста-держави Шумеру, які виникли до семи тисяч років тому назад. Найдавніший епос, писаний літературний та історичний твір, який дійшов до нас, присвячено Гільгамешу, царю шумерського міста-держави Урука. Творення цього епосу започатковується в IV тисячолітті д.н.е. В цей період шумери впоралися з ріками Євфрат та Тігр, з іригацією, захистом від стихій з боку Персидської затоки, налагодили землеробство та виділили з поміж себе жерців, управлінців і воїнів та заклали основи держави (власне, основи міст-держав). У них із знатних людей створювалися ради старійшин, які могли давати вказівки жерцю-правителю. Вільні громадяни, здатні носити зброю, збиралися на народні збори, до яких зверталися правителі за підтвердженням найважливіших рішень. Останні приймалися здебільшого криком «хеам» – «хай буде», хоча нерідко коли могли і відкидатися.

Близькою до шумерської була трипільська культура. Її залишки знайдено в с. Трипілля на Київщині В. Хвойкою в 1890 р. Спеціалісти вказують, що вона існувала з XXXVIII по XXVI ст. д.н.е. Відомостей про суспільство трипільців небагато. Ймовірно, воно державу так і не створило. Але матеріальні носії цієї культури близькі тим, що знайдені на території Румунії, інших балканських країн та й самого Шумеру.

Зазначене підтверджує, що громадянське суспільство виникає у найдавніших країнах, як правило, в містах, які з часом стають містами-державами. І що античні греки не були монопольними авторами творення держави громадянськими суспільствами. З іншого боку, власне, давньогрецька модель громадянського суспільства та творення ним держави реалізувалася в грецьких містах-колоніях Великої Греції в Малій Азії та Північному Причорномор'ї, в Римській державі, Середньовічній Європі та в нас на Русі – Україні.

Історичні обставини склалися так, що стародавні держави Шумеру, Аккаду, Вавилонії, Єгипту, Фінікії, Карфагену, Ізраїлю, Стародавньої Греції, Риму перестали існувати, а аутентичні їм громадянські суспільства відійшли в небуття. Як відомо, естафета була передана в Європу тим громадянським суспільствам, які в Середньовіччя творили європейські держави. На Сході ситуація була зовсім інша: із розвитком держав занепали громадянські суспільства. І на довгі століття чи навіть тисячоліття там запанували деспотії, і розвиток громадянського суспільства не передбачався. Це мало місце в Перській державі, Арабському Халіфаті, державі Великих Монголів, державах Чингіз-Хана та Тамерлана, Турецькій імперії. Але час все одно вносить свої корективи. Так, сьогодні в арабському світі відбулося серйозне відродження тандему громадянського суспільства і держави, що докладно описано в «Зеленій книзі» лідера Лівійської джамахерії Муамора Кадафі.

Після закінчення епохи тоталітаризму відродилося громадянське суспільство в Україні наприкінці 80-х р.р. ХХ с. Можна стверджувати, що завдяки саме українському громадянському суспільству відновилося українська державність. Саме активність українського громадянського суспільства, його креативність проявлялася певними квантами, певними підйомами, які характерні для 1991, 1996, 2004, 2014 роках і особливо в умовах сьогодення.

Отже, можна констатувати, що зараз в Україні громадянське суспільство продовжує формуватися по європейській моделі. Воно не тільки певним чином йде у фарватері української держави, але й збалансовує її в захисті прав людини, сім'ї, етносу, націй, всього українського народу. З іншого боку в умовах воєнного стану має місце обмеження деяких фундаментальних громадянських прав і свобод, зокрема, свободи пересування, зібрань, висловлювань тощо. І, видається, що головним завданням громадянського суспільства в Україні буде відродження усіх задекларованих у Конституції прав і свобод у поствоєнний – мирний період, який неодмінно прийде на зміну війні. Головне в наших реаліях – зберегти усі надбання громадянського суспільства, ті конституційні цінності, які було гарантовано народом і на яких, власне, будь-яке демократичне суспільств базується.